

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV ÖST RAPPORT 2006:2
ARKEOLOGISK FÖRUNDERSÖKNING

Vreta kloster

- tre mindre undersökningar AD 2005

RAÄ 50
Vreta klosters socken
Linköpings kommun
Östergötland

Dnr 422-2094-2005 Klostrets västentré
Dnr 422-2382-2005 Fjärrvärme till prästgården
Dnr 422-3707-2005 Klosterträdgården

Göran Tagesson

UV ÖST RAPPORT 2006:2

ARKEOLOGISK FÖRUNDESRÖKNING

Vreta kloster

- tre mindre undersökningar AD 2005

RAÄ 50

Vreta klostrets socken

Linköpings kommun

Östergötland

Dnr 422-2094-2005 Klostrets västentré

Dnr 422-2382-2005 Fjärrvärme till prästgården

Dnr 422-3707-2005 Klosterträdgården

Göran Tagesson

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Öst

Roxengatan 7, 582 73 Linköping

Tel. 013-24 47 00

Fax 013-10 13 24

uvost@raa.se

www.raa.se/uv

Omslagsbild Lantmäterikarta. Storskipts-karta över Berg nr 2–6, 1774 (lantmäteriets arkiv sign D130-3:1).

Produktion/grafisk form Britt Lundberg

Grafik Lars Östlin

Foto RAÄ, UV Öst

Utskrift UV Öst, Linköping 2006

Kartor ur allmänt kartmaterial, ©Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3.

©2006 Riksantikvarieämbetet

UV Öst, Rapport 2006:2

ISSN 1404-0875

Innehåll

Inledning 5

Kort om Vreta klostets kyrka och kloster 5

Syfte och arkeologisk potential 7

Område 1 (dnr 422-2094-2005), kyrkans västentré 10

Bakgrund och arkeologisk potential 10

Metod och resultat 10

Område 2 (dnr 422-2383-2005), fjärrvärme till prästgården 10

Bakgrund och arkeologisk potential 10

Metod 10

Resultat 11

Område 3 (dnr 422-3707-2005), omgestaltning av f d kompostanläggning inom den medeltida klosterträdgården 12

Bakgrund och arkeologisk potential 12

Metod 13

Resultat 13

Sammanfattning 18

Referenser 19

Administrativa uppgifter 20

Bilaga 1. Schaktbeskrivningar 21

Fig 1. Östgötakarta med Vreta markerat.

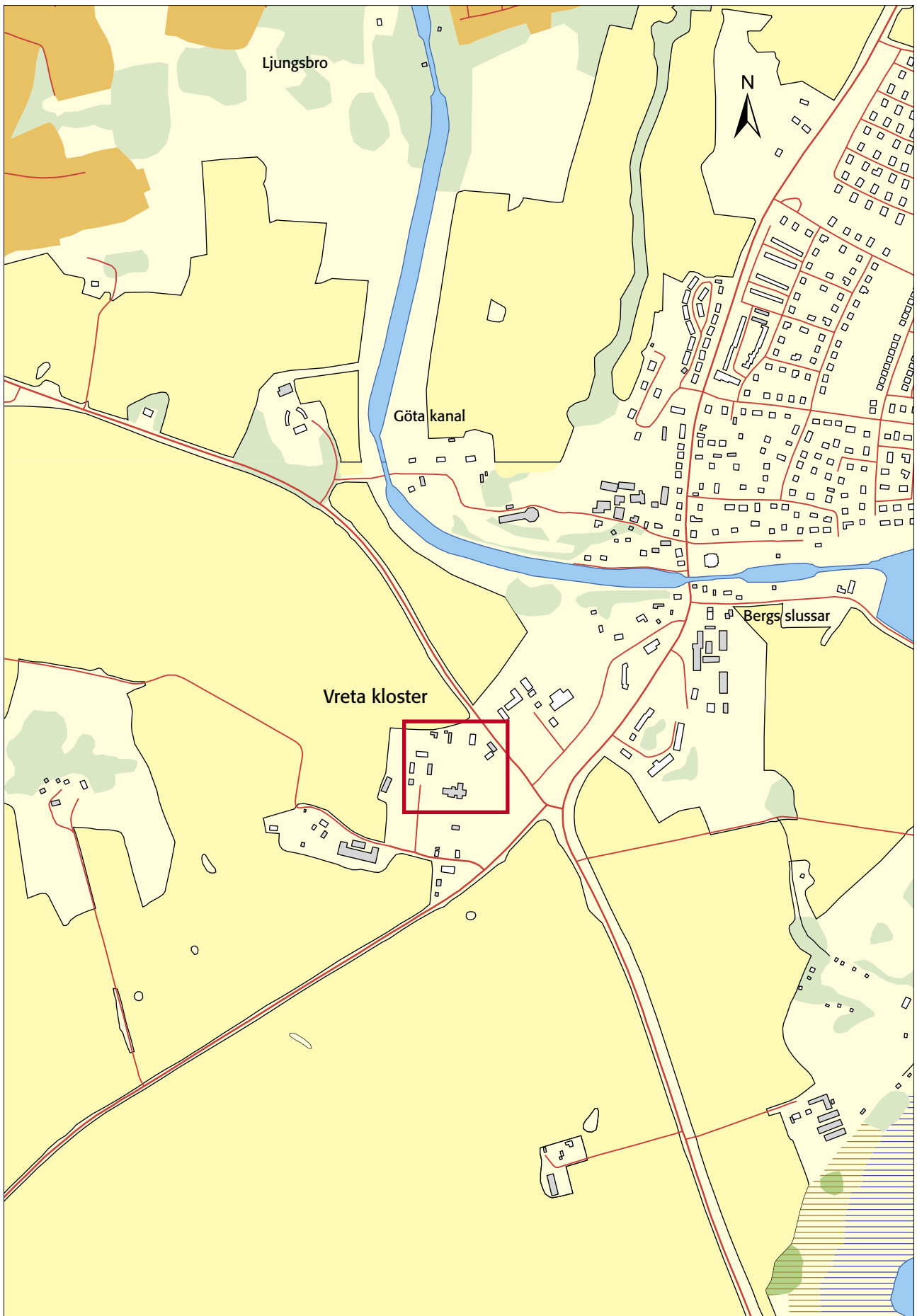

Fig 2. Ekonomisk karta över Vreta kloster med omgivning. Skala 1:10 000.

Arkeologisk förundersökning

Vreta kloster - tre mindre undersökningar AD 2005

Inledning

Vreta klostrets kyrka, klosterruin och omedelbara omgivning genomgår en långsiktig upprustning, som framför allt exteriört omfattar en omfattande renovering av klosterruinen. Parallellt pågår diverse mindre byggnadsföretag, som omfattar markarbeten på kyrkogården och i dess omedelbara närhet. Rapporten omfattar tre mindre undersökningar som genomfördes 2005 inom och utanför klosterområdet.

Område 1 (dnr 422-2094-2005) omfattar en förundersökning i form av en antikvarisk kontroll av arbetet inför en nyanläggning av grusgången, som leder från kyrkogårdsmuren i väster och fram till kyrkans västentré. Arbetet omfattar en sänkning av grusgången, samt en sänkning av de kantställda kalkstenshällar omedelbart utanför västentrén, som tillkommit i samband med den förra stora renoveringen 1917.

Område 2 (dnr 422-2383-2005) omfattar en förundersökning i form av antikvarisk kontroll för ledningsdragnings fjärrvärme till prästgården, vilken omfattade två schakt i klockaregården, samt ett tredje schakt i åkermark norr om klosterområdet och genom prästgårdsträdgården fram till huvudbyggnaden.

Område 3 (dnr 422-3707-2005) omfattar en förundersökning med efterföljande antikvarisk kontroll av en yta nordöst om klosterkyrkan, direkt utanför kyrkogården, där en parkyta iordningställt på platsen för en tidigare kompostanläggning.

Samtliga dessa undersökningar har utformats utifrån gemensamma frågeställningar kring klostrets ytterområde och dess äldre topografi, med ett långsiktigt mål att öka kunskapen om Vreta klostrets äldre historia och klosterområdets topografiska utsträckning. De tre undersökningarna presenteras därför i samma rapport.

Kort om Vreta klostrets kyrka och kloster

Vreta kloster är Sveriges äldsta kloster. Idag finns klosterkyrkan bevarad, en av Sveriges främsta medeltida monument. De äldsta delarna har daterats till sekelskiftet 1100, någon mer precis datering finns dock inte. Senare har klosterkyrkan byggts till vid flera tillfällen. De viktigaste medeltida byggnadsetapperna är den äldsta treskeppiga kyrkan med korsarmar och sekundärt västtorn från 1100-talets förra hälft, samt det tillbyggda koret i cisterciensisk stil från tiden efter 1160-talet. Kyrkan har ingående behandlats i en monografi i Sveriges kyrkor (Curman & Lundberg 1935; Tagesson 1993).

Cisterciensklöster nygrundades av kung Karl Sverkersson på 1160-talet. Redan dessförinnan fanns ett kloster på platsen, vilket framgår av en bevarad donatorslängd, där det omtalas att kung Inge d ä och hans hustru Helena skänkte jord till ett kloster i Vreta. Eftersom kung Inge dog redan 1110 bör klostret ha inrättats senast vid sekelskiftet 1100, sannolikt är det fråga om en benediktinsk kommunitet. Av donatorslängden framgår vidare att den Stenkilska familjen haft ett koncentrerat jordinnehav i det som senare blev Vreta kloster socken. Med stor sannolikhet har huvudgården legat i Vreta, möjligen i kyrkans närhet (Ortved 1933; Ahnlund 1945; Tagesson 1997).

Klostret grävdes fram och undersöktes 1916–1926 under ledning av Erik Lundberg. En del av murarna har legat ovan jord redan före denna undersökning, vilket framgår av äldre bilder och topografiska beskrivningar. Resultaten från Lundbergs undersökning har presenterats översiktligt i kyrkomonografien 1935 samt i en vägledning (Lundberg 1944). Dokumentations-

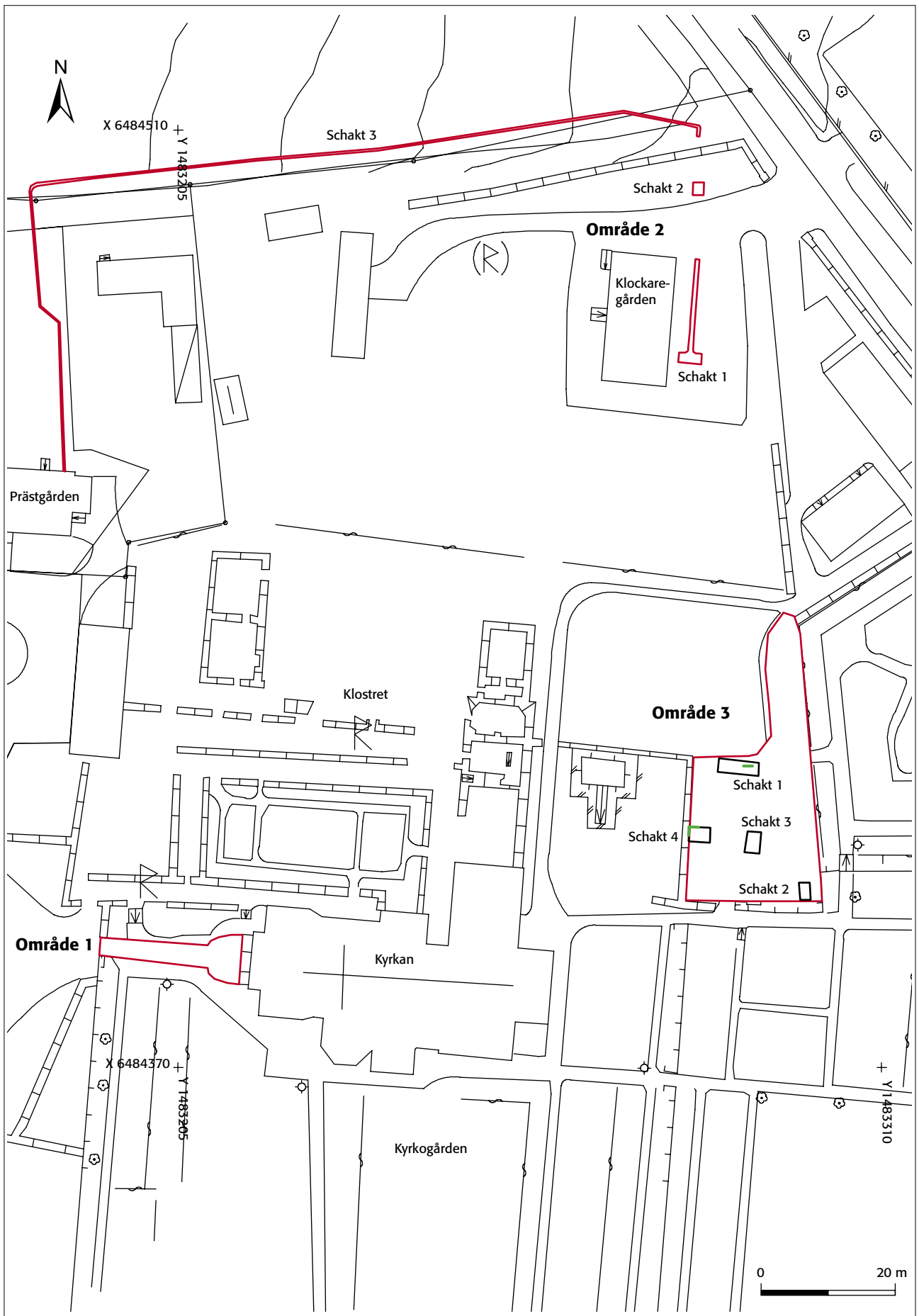

Fig 3. Karta över Vreta kloster, klosterområdet och kyrkogården. Schakten för de tre undersökningarna markerade. Skala 1:800.

materialet förvaras på ATA och består av en större schaktplan, där samtliga murar och konstruktioner markerats. Till detta finns en lappkatalog över fynden. Några grävningdagböcker eller dylikt har inte kunnat återfinnas.

1988 gjorde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk undersökning i samband med en större renovering. Bl a grävdes ett VA-schakt genom klosterområdet och fram till tornet. Undersökningen resulterade i bl a ett 60-tal gravar, belägna direkt öster om koret och klostrets östra länga, i kapitelsalen samt i korsgångarna (Tagesson 1990; 1997; 2004).

Syfte och arkeologisk potential

Undersökningsområdet för område 1 är beläget direkt väster om klosterkyrkan, medan de andra ärendena är belägna strax utanför den centrala klosterområdet (RAÄ 50). Dessa ligger dock inom klostrets område, inramade av en sannolikt senmedeltida klostermur. Schakt 1 i klockaregården (område 2), liksom område 3 är belägna inom det som på äldre lantmäterikartor betecknas som trädgård, och som kan tolkas utgöra den medeltida klosterträdgården.

Inom Vreta kloster har det äldre klosterområdets utbredning definierats utifrån den äldsta kyrkogårdsmuren i öster, kyrkan i söder, klostermuseet/stenmagasinet i väster samt prästgården i norr. Gränsdragningen för den formellt avgränsade och lagskyddade fornlämning RAÄ 50 har medfört att det endast är området innanför den östra klosterlängan som omfattas, dvs i linje med kyrkans östra kormur och rakt norrut. Det nu aktuella området, dvs den på senare kartor benämnda *klostrets trädgård*, hamnar således utanför det formellt avgränsade klosterområdet. Det bör dock vara av högsta vikt att även klostrets yttre områden blir föremål för antikvarisk uppmärksamhet.

Ingenting antikvariskt är heller känt om hur området öster om kyrkogården har använts under äldre tid, dvs före klostrets etablering. Vi har dock indikationer inom närområdet på långvarig närvaro av äldre kulturlämningar i form av förhistoriska boplatser och gravar, vars exakta lokalisering dock är oklar. Undersökningsområdet är beläget på en markant höjd i terrängen och utgör ett utomordentligt gott topografiskt läge för förhistoriska boplatser och gravar. Det är därför av största vikt att söka efter spår av förhistorisk närvaro och verksamhet för att försöka förstå platsens funktion före klostret.

Klostrets trädgård i Vreta har tidigare inte uppmärksammats i forskningen i någon större utsträckning. Vi vet dock att klostrens trädgårdsodling varit av stor ekonomisk och kulturell betydelse. Trädgårdsarkeologi är ett relativt nytt forskningsfält (se Frost 1996). Ett arkeologiskt projekt för att återskapa den medeltida klosterträdgården i Nydala pågår.

Det skriftliga källmaterialet för svenskt vidkommande är tämligen litet men vänder vi blicken till England är det betydligt rikligare. Här har dessutom trädgårdsarkeologi varit en tämligen omfattande verksamhet under de senaste 25 åren även inom exploateringsarkeologin. En allmän trend inom den brittiska trädgårdsarkeologin idag är att trädgårds- och landskapsgestaltning studeras alltmer med utgångspunkt i trädgårdarnas komplexitet och symbolvärden. Trädgårdarna studeras även alltmer i sitt sammanhang med byggnader och hela landskapsutsnitt (Currie 2005).

För klostrets ytterområden är kunskapsbilden mer splittrad. Det äldsta kartmaterialet över Vreta kloster från 1696 och 1774 (fig 4–5) visar bilden av prästgården och anslutande byggnader före den stora förändringen vid 1700-talets slut. I Curman & Lundberg 1935 framförs hypotesen att den delvis ännu bevarade gråstensmuren runt klosterområdet tillkommit under senmedeltiden.

- Sammanfattningsvis bör det framhållas att Vreta kloster tillhör de främsta kyrkliga monumenten från svensk medeltid. Forskningsmässigt finns dock stora luckor, särskilt vad det gäller klostret och dess olika byggnader, både avseende funktion och kronologi. Detta hänger samman med det beklagliga faktum att undersökningen av klostret från 1916–26 är ofullständigt rapporterad. Varje ingrepp i klostret, kyrkan och dess närområde bör därför följas upp antikvariskt.

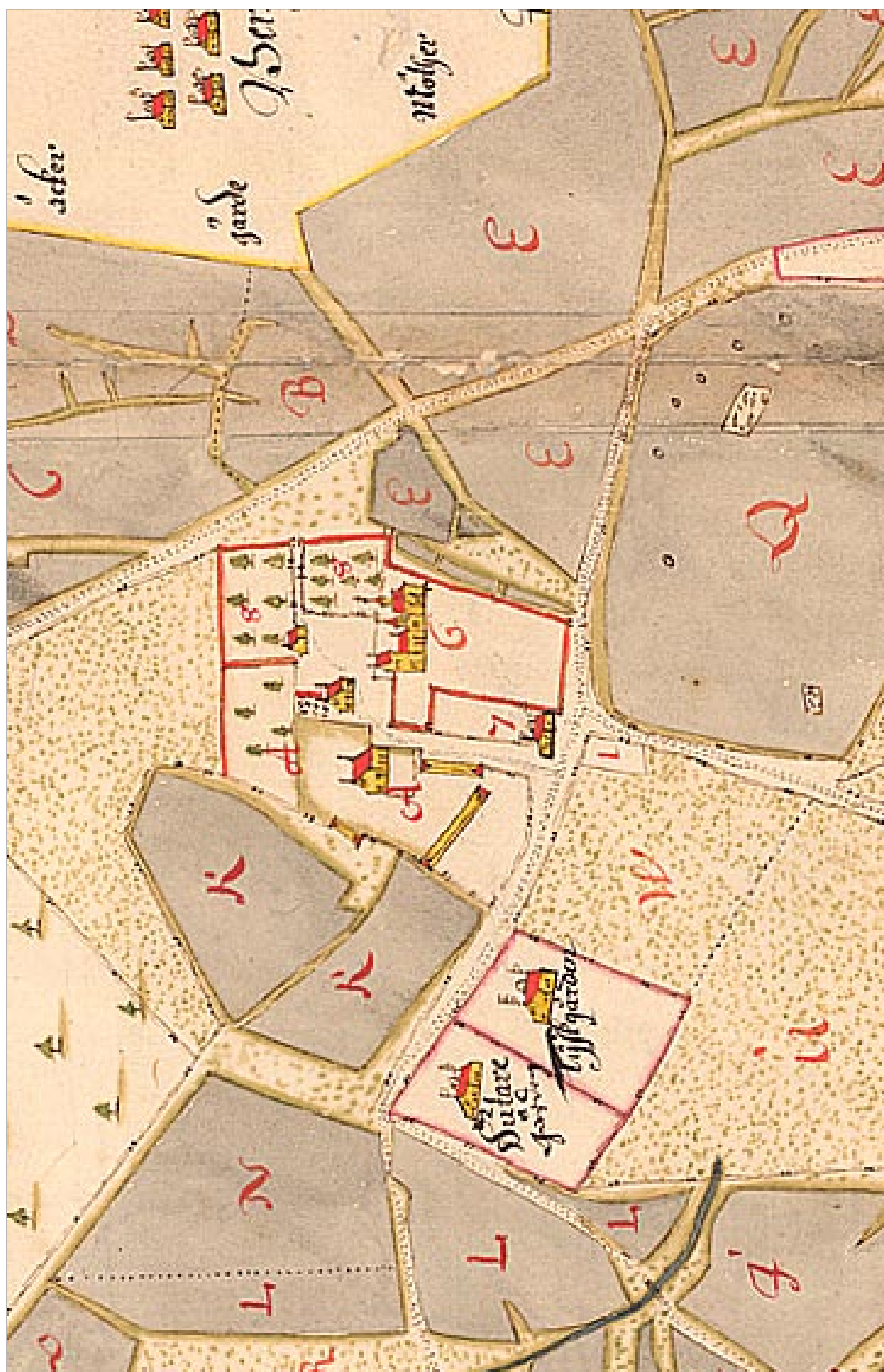

Fig 4. Lantmäterikarta, ägoavmätning över Vreta kloster från 1696, upprättad av Anders Vettermann (lantmäteriets arkiv sign D130-35:1).

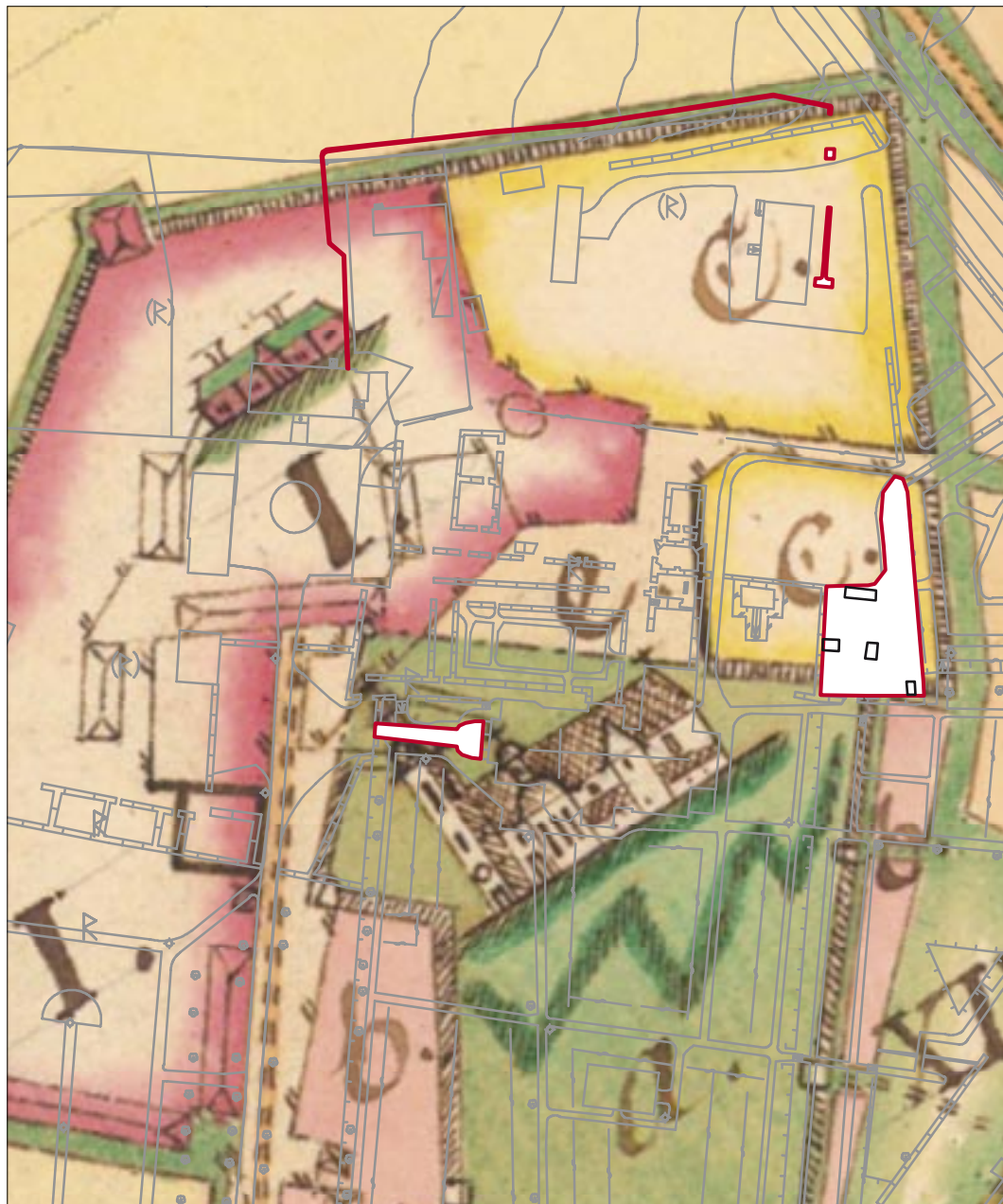

Fig 5. Lantmäterikarta, storskifteskartan över Berg nr 2–6 från 1774, upprättad av Fredrik Vadman (lantmäteriets arkiv sign D130-3:1). Rektifierad mot primärkartan. Skala ca 1:1500.

- För klostrets ytterområden och dess omedelbara närmiljö är kunskapsbilden ännu sämre. Det får anses som viktigt med arkeologisk närvaro även i samband med mindre arbetsföretag, för att studera bevaringsförhållanden, kulturlager etc. Dessa mindre arbeten bör på sikt kunna bygga upp en kunskapsbas om klostrets ytterområden, utbredning och närvaro av äldre kulturlager och kulturlämningar med därtill hörande preciserade frågeställningar.
- Huvuddelen av de nu aktuella undersökningarna är belägna inom klostrets ytterområden i norr. Delar av område 2 samt område 3 är beläget inom den medeltida klosterträdgården. Syftet inom dessa områden är att studera kulturlagerbild, med inriktning mot problematisering av trädgårdsarkeologi.
- Slutligen bör all arkeologisk aktivitet i området vara inriktat på frågeställningen om hur området nyttjades före klostret, dvs frågor om förhistorisk närvaro i form av boplatzlämningar och gravar.

Område 1 (dnr 422-2094-2005), kyrkans västentré

Bakgrund och arkeologisk potential

Det nu aktuella ärendet omfattar en renovering av kyrkans entré, med förnyelse av grusgången framför västporten. Ytan utgörs av stående kalkstenar, högre än omgivande kullerstensparti. Entrén till kyrkan är synnerligen ojämn med uppenbar snubbelrisk.

Målsättningen för den antikvariska närvaron var att se till att inga äldre lämningar berördes, och om så vore fallet dokumentera dessa på sedvanligt sätt. Ytan har i sin helhet varit föremål för undersökning under ledning av Erik Lundberg. Påträffade lämningar finns dokumenterade på ritningsmaterialet från 1920-talet, men är synnerligen svårtolkade. På Lundbergs tolkningsplan framgår att han tolkat påträffade murar som rester av *klostrets senmedeltida entré resp den senmedeltida vägen till klosterportarna*. Väster om nuvarande grinden finns rester efter en källare, delar av den äldsta kyrkogårdsmuren samt rester av äldre trähus. En mer preciserad tolkning och relation mellan de olika murarna saknas dock.

Metod och resultat

Byggnadsföretaget bestod i ett borttagande av äldre grus samt upptagande av de kantställda kalkstenarna, samt avschaktning av därmed hörande gruslager. Arbetet berörde ett djup om 0,4 m vid västentrén, och ett 0,2–0,3 m tj gruslager i väster. De kantställda stenarna visade sig vid upptagandet vara upp till 0,6 m djupa, dessa har slipats av till 0,4 m dj och därefter återstälts på samma plats. På några ställen har ett äldre kulturlager avtäckts under gruslagret, men detta har inte vidare berörts eller krävt någon vidare undersökning.

Vid nuvarande grindhålet, mellan grindstolparna, påträffades större kalkstenar, murade med ett gråaktigt kalkbruk. Bredden på kalkstenarna överensstämde med kyrkogårdsmuren. Stenarna berördes inte, och det fanns ingen anledning att ta fram dessa ytterligare. De kvarligger på sin plats. Stenarna tolkas som tillhörande detta parti av kyrkogårdsmuren, vilket tillkommit under biskop Lindbloms tid på 1700-talets slut, alternativt fungerat som trappstenar i grindhålet.

Arbetet följdes av undertecknad, men äldre kulturlager och lämningar kom ej att beröras. Ingenting av antikvariskt värde framkom.

Område 2 (dnr 422-2383-2005), fjärrvärme till prästgården

Bakgrund och arkeologisk potential

Arbetsföretaget omfattade grävning för fjärrvärmeschakt, från anslutning i klockaregården och fram till prästgården, beläget norr om det centrala klosterområdet. Vid den tidigare nämnda undersökningen 1988 gjordes en kontroll av VA-ledning från klockaregården och rakt söderut mot kyrkan. Några kulturlager eller annat av antikvariskt intresse kunde då inte påträffas i detta område (Tagesson 1990).

Undersökningsområdet tangerade klostrets ytterområden. Frågeställningen kring undersökningen fokuserade på frågor om förekomst och karaktär av äldre kulturlager i dessa områden. Schaktets sträckning omedelbart norr om klosterområdet berör centrala frågeställningar om förekomst av äldre kulturlämningar i det höjdparti, till vilket Vreta kloster kom att förläggas.

Metod

Arbetet omfattade grävning med smal skopa i en sträcka om ca 150 m, fördelat på tre olika schakt. Schakt 1 var 15,5 m långt, beläget direkt öster om klockaregården, och anslöt till befintligt fjärrvärmeschakt. Norr om detta grävdes schakt 2, en 2x2 m stor grop, och från detta borrades ledningen under muren mot norr, för att ansluta till schakt 3. Schakt 3 löpte norr om tomtgränsen, ca 8 m norr om en stenmur, beläget i kanten mellan vall och brukad åkermark. Schaktet var endast ca 0,25 m brett, i enstaka sträckor grävt med kedjegrävare och då mindre än 0,2 m brett, vilket utgjorde en svårighet för dokumentation och för bedömning av kulturlagerstratigrafin.

Schaktet grävdes vidare genom tomtgräns och fram till prästgårdens norra sida. Denna del grävdes med kedjegrävare, 0,25 m br och ca 0,6–0,8 m dj. I samtliga schakt har sektionerna studerats och vid flertalet punkter har kulturlagren dokumenterats verbalt.

Resultat

Undersökningen i *klockaregårdens trädgård* (schakt 1–2) visade på närvaro av kulturlager, som kan tolkas som äldre odlings- eller trädgårdslager. Dateringen är oklar. Någon stratigrafi kunde ej iakttagas i schaktet invid bostadshuset, möjligen beroende på ett besvärande vintermörker. Samma tendens fanns dock i schaktet i 1988 års undersökning, som utgick från och löpte väster om bostadshuset. Denna del av schaktet tolkades då endast som matjordslager.

Stratigrafin i klockaregården tyder på närvaro av äldre odlings- eller trädgårdslager, med en något mindre omfattande tjocklek. Dessa delar är belägna inom ett område, som åtminstone från senmedeltiden tolkats utgöra klostrets ytterområden. Norr om klockaregården finns fortfarande en enkel stenmur, halvt överväxt och dold av ris. Denna stenmur finns tydligt markerad på de äldsta kartorna från 1696 och 1774.

På 1696 års karta (se fig 4) har området för nuvarande klockaregården markerats som nr 8 ”*en trädgård lyder grewinnan --- Hedwig Mörner på Stiernorp till*”. På 1776 års karta finns följande beskrivning: *I. Byggningstomten af man och Ladugård, wälbelägen och särskilt bygd, med Trädgård på twänne sidor av mangården, af äldre och yngre äpple och Pärönträn samt kåbl och kryddequarter, hafvande på norra och wästra sidorna en gammal Stenmur 2 alnar hög omkring sig, finnes äfven på tomten 2ne goda kiällor, then ena uti Ladugården och then andra på östra sidan om mangården, ther Rudera synes efter gamla klosterkiällrar, äfven som i skildnaden emellan man och Ladugården stenmurar efter större hus i klostertiden, och väster till i Ladugården ett stort högt Telgstenshus med hwalf nu för tiden inrättadt till 2ne Fähus och ett Fårhus med foderskullar öfver, täkt med halm och innehåller denna Tomt efter alla de krokas som chartan udwisar.*

Curman & Lundberg tolkar stenmuren som klostrets begränsning, tillkommen i samband med en utvidgning av klosterområdet under senmedeltiden. Vad denna tolkning och datering bygger på är oklart. På samma sätt tolkar de den stora trädgården på de äldsta kartorna som rester efter klosterträdgården.

Vid undersökningen fick undertecknad tillfälle att dokumentera ett lösfynd som hittats vid grävningsarbeten för en tid sedan vid byggande av en altan väster om klockaregårdens huvudbyggnad. Det rör sig om ett litet *skulpterat fragment* av någon sorts ljus bränd lera (fig 6). Fragmentet omfattar nederdelen till en liten skulptur, med rikt veckad fotsidklädnad, med i mitten strutformade och sk knittriga veck, som kan tyda på en datering till 1300- eller 1400-talet. Fragmentet hade hittats tillsammans med en järnkniv av allmänt medeltida datering. Fyndomständigheterna gör det vanskligt att uttala sig om föremålets betydelse, men det ligger ändå nära att anta att det kan röra sig om föremål från klostret som förts ut, möjligen tillsammans med gödsel, ut i trädgården. Sammantaget tycks dessa lösfynd tillsammans med kulturlagerbilden inom klockaregården bekräfta bilden av att området utnyttjats för trädgårdsodling under senmedeltiden.

Undersökningen i åkermarken direkt *norr om klosterområdet* (schakt 3) visade på närvaro av äldre odlingsskikt, dock utan rester efter tydliga indikationer på äldre odling, såsom årder-spår etc. Inte heller kunde några äldre boplatsindikationer iakttagas.

Undersökningen i schaktet i *prästgårdsträdgården* (schakt 3) visar på mycket omfattande kulturlager, 0,6–0,8 m under dagens marknivå. Inga fynd påträffades i schaktet, men närvaron av obrända djurben, kalkstensflis och kalkbrukskorn visar på att kulturlagren tillkommit under medeltiden och senare. Det finns tydliga spår av stratifiering, med bl a närvaro av en nivå med kalkstensflis etc, som kan tolkas som en byggnationsnivå. Det feta och tjocka humuslagret kan tolkas som rester efter trädgårdsodling, med stor inblandning av avfallsmaterial i form av djurben och kalkstensflis. En antydning till terrassering finns norr om bostadshuset.

Fig 6. Skulpterat fragment av bränd lera.
Foto RAÄ, UV Öst.

I norra delen mot tomtgränsen förändras lagerbilden något, med närvaro av äldre kulturlager med hårdare konsistens. Mot tomtgränsen finns kraftiga raseringslager från nyare tid, både söder och norr om tomtgränsen. Tomtgränsen utgörs av rester av en gråstensmur, kallmurad och bevarad endast till 1–2 skift.

Prästgårdens trädgård anlades enligt uppgift av biskop J A Lindblom i samband med nya prästgårdens uppförande 1788–1791. Dessförinnan har prosten Tiburtius Tiburtius (kyrkoherde i Vreta 1744–1791) börjat trädgårdsodling i Vreta. År 1752 planterades ”de förste Siberiska ärteträd och sattes för mera säkerhets skull i Pastoris trädgård, hwilken ock då utvidgades alt intil den Iskiällare pastor Tiburtius låtit uppbygga. Förut hade här wed gården allenast en liten kryddtäppa emellan Ladugården och stenkiällaren” (Curman & Lundberg 1935 s 9 not 1).

Detta skulle kunna innebära att de feta humuslagren i denna del är påförda under Lindbloms tid. Antydning till äldre lager av annan konsistens skulle kunna tyda på närvaro av äldre kulturlager, möjligen medeltida. Frånvaron av daterande fynd gör det dock omöjligt att säkert belägga detta.

Område 3 (dnr 422-3707-2005), omgestaltning av f d kompostanläggning inom den medeltida klosterträdgården

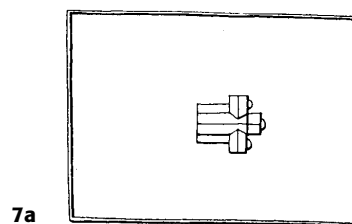
Bakgrund och arkeologisk potential

Det nu aktuella ärendet omfattar ett område om ca 550 m² nordost om kyrkan, direkt öster om den äldsta kyrkogårdsmuren. Denna kalkstensmur har som ovan omtalats identifierats i samband Curman och Lundbergs arbeten vid 1900-talets början som kyrkans äldsta kyrkogårdsmur, daterad till 1000- eller 1100-talet (fig 7A–C).

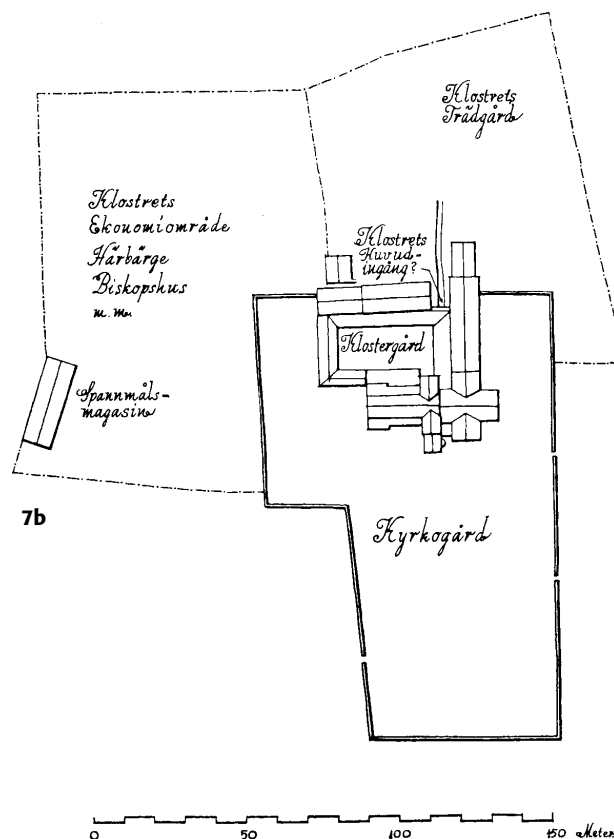
Området begränsas vidare i söder och öster av en mur. Denna mur finns dock redovisad på kartorna från 1696 och 1774. Undersökningsområdet är på 1696 års karta beläget inom ”nr 8”, som enligt kartans beskrivning utgjorde en trädgård som hörde till grevinnan Mörner på Stjärnorp, se ovan. Sannolikt är den nuvarande muren av stora markstenar den ursprungliga. Curman & Lundberg har tolkat detta som ”resterna av den ringmur, som under medeltiden omgav klostrets trädgård och ekonomiområde” (fig 7C, Curman & Lundberg 1935, s 9ff). Denna muromgärdade yta har under 1900-talet fungerat som kompost, men kommer nu att iordningställas som parkyta.

Fig 7a–d. Rekonstruktion av Vreta kloster.

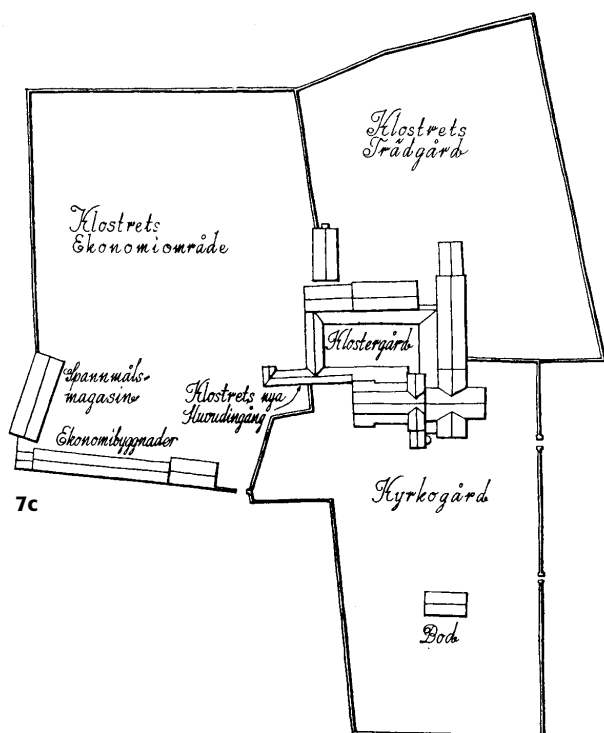
- A. Den äldsta kyrkan och kyrkogårdsmuren, 1100-talets början.
- B. Kyrkogården under klostrets tid, före 1432.
- C. Kyrkogården under klostrets tid, efter 1432.
- D. Kyrkogården efter biskop Lindbloms regleringar på 1790-talet. Efter Curman & Lundberg 1935 (fig 10–13).

7a

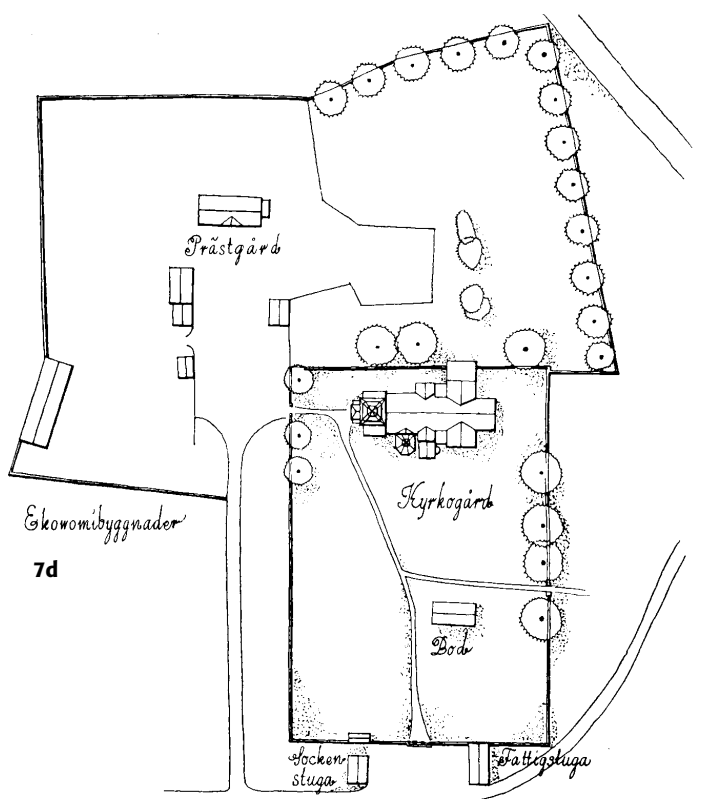

7b

7c

0 50 100 150 Meter

7d

0 50 100 150 200 Meter

Metod

Det aktuella arbetet omfattade en omgestaltning av ytan, som tidigare upptagits av en kompostanläggning. Plan för arbetet har utarbetats av Tyréns konsultfirma, Linköping. Där framgår dock ej markarbetenas omfattning. Enligt kontakt med Vreta klostrets samfällighet framgick det att planen omfattade nedgrävning av elledning till två belysningsstolpar, ca 0,3–0,4 m dj. Till detta kom nedgrävning för tre träd. I ett senare skede kom dock elledningen att slopas.

Förundersökningen kom således att omfatta de tre schakten för trädplantering. Då arbetet påbörjades framgick det dock att det även omfattade en nedschaktning om 0,4–0,5 m dj inför nyanläggning av park och plantering av buskar m m. Vid förundersökningen stod det klart att schakt 1 innehöll äldre kulturlager och byggnadslämningar. Dessa lämningar har framtagits och dokumenterats, varefter de övertäckts igen. Ytterligare ett schakt upptogs, invid den västra muren, för att fastställa bevarandeförhållanden och kulturlagerdjup i samband med nedschaktningen av markytan.

Schaktningen har i sin helhet stått under efterföljande antikvarisk kontroll. I samband med detta arbete har även muren i söder och öster schaktats fram och lagats.

Resultat

Undersökningen omfattade tre schakt för trädplantering, samt ytterligare ett schakt för att studera kulturlagerförhållanden i ytans västra del. I ytans östra del fanns en sentida kalkstensläggning och därunder tunna intakta kulturlager. I ytans mellersta del fanns en stor skräpprop. I ytans norra och västra del fanns intakta kulturlager och konstruktioner.

I schakt 1 (fig 9, 10) hittades delar av en murad konstruktion, bestående av en 2 m lång mur i minst två skift, murad med kalkbruk av äldre typ och tydlig godsida mot söder. Möjligen har denna fortsatt även västerut, där det framkom ytterligare stenar, dock utan kalkbruk. Ålder och karaktär av denna konstruktion är oklar. Stratigrafiskt befann den sig dock under det recenta humuslagret och över ett lager med sandig humus. Under detta fanns spår av ytterligare verksamhet i form av kalkflis och därunder ett homogent lager sandig humus som tolkats som ursprunglig marktopografi.

Av schakt 4, invid den västra muren (fig 11–13), framkom att dagens kalkstensmur är belägen ovan en äldre mur, sannolikt identisk med den äldsta kyrkogårdsmuren. Stratigrafin inom undersökningsytan har liknande karaktär i schakt 1, 2 och 4. Sam-

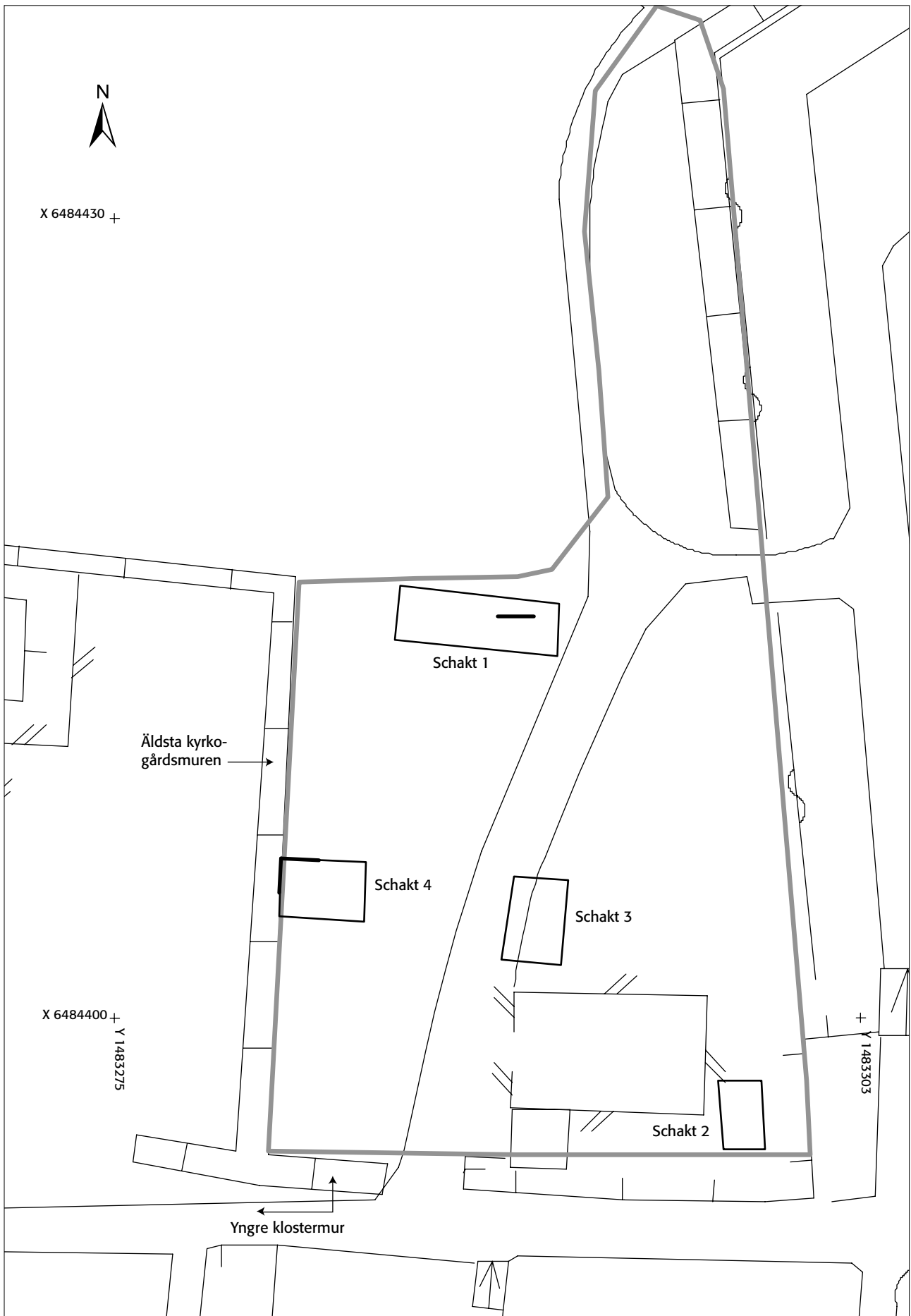

Fig 8. Schaktplan. Område nr 3, nordost om kyrkogården. Skala 1:200.

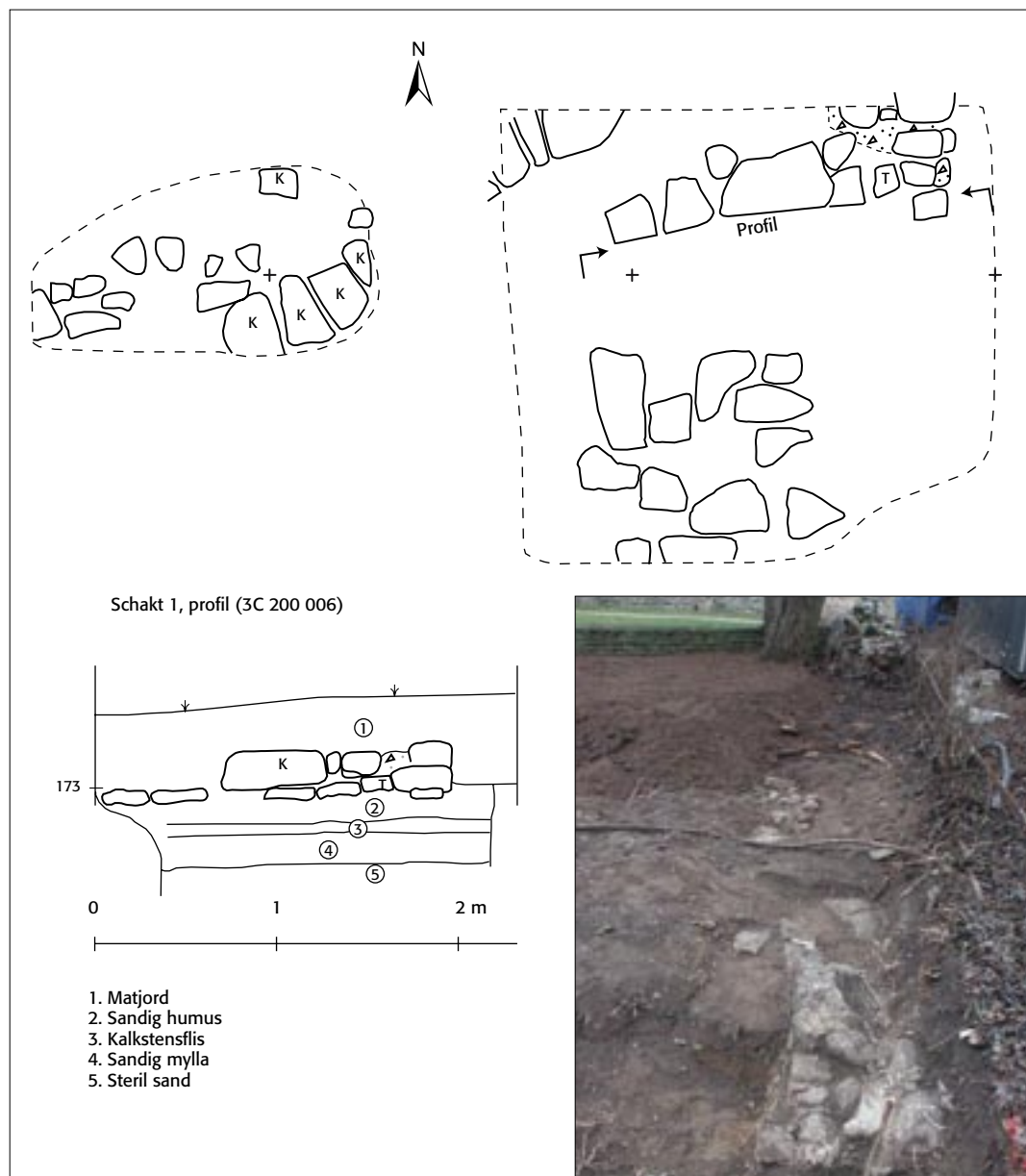

Fig 9. Område nr 3, schakt 1, plan och profil. Skala 1:20.

Fig 10. Område nr 3, schakt 1, murad konstruktion, från öster. Foto RAÄ, UV Öst.

mantaget visar dessa på närvaron av ett äldre humuslager, som kan tolkas som en ursprunglig marktopografi. Ovan detta fanns tunna humuslager, sannolikt odlingslager, samt inslag av tunna kulturlager som kan tolkas som byggnations- eller utjämningslager. Det tjockare översta humuslagret är sannolikt sentida.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att kulturlagerbilden inom området är väsentligen annorlunda än exempelvis i klockaregårdens resp prästgårdens trädgårdar. Kulturlager som skulle kunna tolkas som äldre odlings-/trädgårdslager är tunna. Istället finns kulturlager som kan tolkas som konstruktions- och byggnationslager, samt en enkel murad konstruktion. Avsaknaden av fynd gör det svårt att ytterligare konkretisera områdets karaktär, funktion och datering. Möjligen är de strukturer som dokumenterades i schakt 1 av sentida datum. Det är fullt möjligt att äldre tjockare odlingslager från klostrets trädgård har schaktats bort under senare tid. Samtidigt kunde det konstateras att det fanns intakta byggnationslager i schakt 4, invid den äldre kyrkogårdsmuren, som tyder på en delvis intakt bevarad äldre stratigrafi i området.

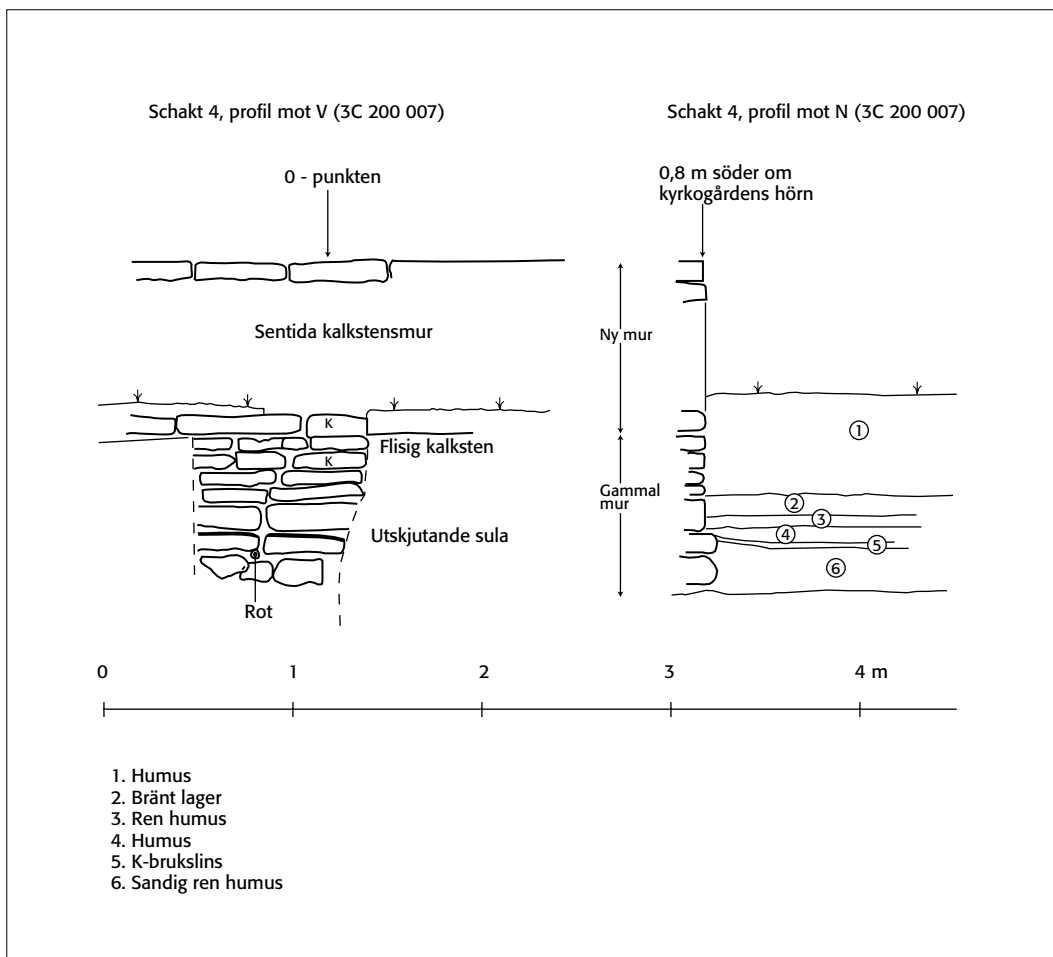

Fig 11. Område nr 3, schakt 4, profil mot V och N. Skala 1:20.

Fig 12. Område nr 3, schakt 4, stenmur på kyrkogården. Foto RAÄ, UV Öst.

Fig 13. Område nr 3, schakt 4, i botten rester efter äldsta kyrkogårdsmuren, övre delen uppbyggd under 1900-talet (?). Foto RAÄ, UV Öst.

Sammanfattning

Det är framför allt område 2 och 3 som givit resultat och där äldre kulturlager kunnat dokumenteras. Det ska noteras att det inte i något av schakten hittades äldre kulturlager eller konstruktioner som tyder på någon förhistorisk aktivitet inom området. Visserligen har schakten en begränsad storlek, men det är trots allt viktigt att notera att schakten täcker in en tämligen stor yta inom de norra delarna av det höjdområde där Vreta kloster kom att förläggas. Det måste ses som synnerligen viktigt med fortsatt antikvarisk bevakning av dessa områden, för att vidare fastställa och ringa in förhistorisk närvaro, eller brist på närvaro, inom området.

Undersökningarna i område 2 och 3 har framför allt givit en provkarta på olika stratigrafi och bevaringsförhållanden inom området. I nuvarande prästgårdsträdgården finns en omfattande och delvis stratigrafiskt sammansatt kulturlagerbild. Denna har tolkats dels som en omfattande anläggning av prästgårdsträdgården under 1700-talet slut, dels som rester av äldre, men för närvarande svårtolkad, aktivitet, möjligen med medeltida datering. Det bör framhållas att Vreta klostrets prästgårdsträdgård verkar utgöra en väl bevarad äldre trädgårdsmiljö, med möjlighet att i framtiden bedriva arkeologi vad det gäller upplysningstidens trädgårdskonst.

Schakt 3 (område 2) norr om dagens ägogräns visade att det äldre klosterområdet, liksom äldre aktivitet i största allmänhet, verkar kunna begränsas till den stengärdesgård som har kringgärdat klosterområdet. Denna mur har Curman & Lundberg velat datera till senmedeltid, men ingenting har närmare kan precisera detta antagande.

Schakten i klockaregården (schakt 1–2 i område 2), liksom ett äldre schakt från 1988 års undersökning, visar att stratigrafin i detta område endast omfattar ett tjockt, men helt homogent kulturlager. Det är inte klart vad detta avspeglar, men det ligger nära till hands att tolka det som rester efter odlingslager, utan någon stratigrafi. Sannolikt har området använts på likartat sätt alltsedan det inkorporerades med klostret. Ett intressant fynd av ett litet skulpturfragment i trädgården direkt väster om klockaregården, som sannolikt kan tolkas som att avfall förts ut från det centrala klosterområdet till trädgården. För detta område kvarstår dock viktiga frågor om nyttjade före klostertiden, om tidpunkten för inkorporering till klostret samt om funktion och eventuella strukturer – frågor som förhoppningsvis framtida arkeologisk verksamhet kan belysa.

Schaktet öster om kyrkan visade upp en helt annan kulturlagerbild, med tunna odlingslager och närvaro av konstruktioner och byggnationslager. Möjligen speglar detta aktiviteter under tämligen sen tid, möjligen har även äldre odlingslager schaktats bort. Ändå kan det konstateras att äldre byggnationslager i anslutning till den äldsta kyrkogårdsmuren i schakt 4 fanns intakta. Undersökningsområdet har en intressant placering, utanför den äldsta kyrkogårdsmuren och innanför den antagna senmedeltida utvidgningen. Det ska inte uteslutas att de enklare byggnadslämningar som dokumenterades i schakt 1 kan vara rester efter klostertida aktivitet, men bristen på daterande fynd gör detta osäkert.

Sammanfattningsvis har dessa mindre undersökningar i ytterområdet i Vreta kloster visat på olikheter i bevarande av kulturlagren, liksom möjligheten att tolka detta i termer av äldre utnyttjande. För framtida insatser i dessa områden gäller vidare att i högre utsträckning konkretisera dessa antaganden och ge rumsutnyttjandet av klostrets ytterområden en tydligare kronologisk förankring.

Referenser

- Ahnlund, N. 1945. Vreta klosters äldsta donatorer. *Historisk Tidskrift* 1945.
- Curman, S. & Lundberg, E. 1935. *Vreta klosters kyrka*. Sveriges kyrkor Östergötland band II.
- Currie, C. 2005. *Garden archaeology. A Handbook. Practical Handbooks in Archaeology* 17. Council for British Archaeology.
- Frost, K. 1996. Trädgårdsarkeologi – ny källa till kunskap om historiska trädgårdar. *Byggnadskultur* 1996:2.
- Hall, F. 1902. Vreta kloster. Tryckt i: *Redogörelse för Allmänna läroverken i Gefle och Söderhamn under läsåret 1901–1902*. Gefle.
- Lundberg, E. 1944. *Vreta kloster. Svenska fornminnesplatser nr 6*. 3:e uppl. Stockholm.
- Ortved, E. 1933. *Cistercieordenen og dens klostre i Norden* 2. København.
- Tagesson, G. 1990. *Vreta klosters kyrka och klosterområde. Arkeologisk undersökning samt osteologisk analys 1988*. Otryckt rapport, Östergötlands länsmuseum, dnr 254/88.
- Tagesson, G. 1993. *Vreta klosters kyrka*. Linköpings stifts kyrkor. Korta vägledningar.
- Tagesson, G. 1997. Vreta and Bro. Magnates and Bishops in a District of Östergötland. *Visions of the Past. Trends and Tradition in Swedish Medieval Archaeology*. Red. Andersson, H., Carelli, P. & Ersgård, L. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar. Skrifter Nr 24. Stockholm.
- Tagesson, G. 2004. Vreta och Bro – stormän och biskopar i en östgötabygd. *Kulten – makten – människan. Arkeologi i Östergötland. Meddelanden från Östergötlands länsmuseum* 2003.

Administrativa uppgifter

Område 1. Klosters västentré

Riksantikvarieämbetets dnr: 422-2094-2005.

Länsstyrelsens dnr och datum för beslutet: 433-4833-05, 2005-05-09.

Projektnummer: 1520671.

Undersökningstid: 2005-08-09–08-19.

Projektgrupp: Projektledare Göran Tagesson.

Exploateringsyta: 60 m².

Läge: Ekonomiska kartan, blad 08566, x6484360, y1483200.

Koordinatsystem: Linköpings lokala.

Arkiv: Handlingar förvaras i Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), RAÄ, Stockholm.

Fynd: Tillvaratogs ej.

Område 2. Fjärrvärme till prästgården

Riksantikvarieämbetets dnr: 422-2382-2005.

Länsstyrelsens dnr och datum för beslutet: 431-8895-05, 2005-06-28.

Projektnummer: 1520688.

Undersökningstid: 2005-12-05–12-07.

Projektgrupp: Projektledare Göran Tagesson.

Exploateringsyta: 140 meter.

Läge: Ekonomiska kartan, blad 08566, x6484500, y1483180.

Koordinatsystem: Linköpings lokala.

Arkiv: Handlingar förvaras i Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), RAÄ, Stockholm.

Fynd: Tillvaratogs ej. Lösfynd i form av litet skulpterat fragment av bränd lera samt kniv av järn förvaras hos organisten Håkan Alinder, Vreta kloster.

Område 3. Klosterträdgården

Riksantikvarieämbetets dnr: 422-3707-2005.

Länsstyrelsens dnr och datum för beslutet: 431-10627-05, 2005-11-10.

Projektnummer: 1520730.

Undersökningstid: 2005-12-14–12-20.

Projektgrupp: Projektledare Göran Tagesson.

Exploateringsyta: 340 m².

Läge: Ekonomiska kartan, blad 08566, x6484400, y1483300.

Koordinatsystem: Linköpings lokala.

Arkiv: Handlingar förvaras i Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), RAÄ, Stockholm.

Fynd: Tillvaratogs ej.

Bilaga 1. Schaktbeskrivningar

Område 2 (dnr 422-2383-2005), fjärrvärme till prästgården

Schakt 1–2 (100 0011, 100 0012), Klockaregården

Schakt 1 bestod av en övre fyllning med gårdsgrus och recent material, 0,4 m dj. Därunder fanns ett 0,3 m tj lager med fet humus. I schaktets södra var detta lager upp till 0,5 m tjockt. Någon stratifiering eller rester av konstruktioner kunde inte upptäckas i detta lager.

Schakt 2 utgjordes av en 2x2 m stor grop för borrning under muren. Stratigrafin bestod här av överst 0,3 m tj lager fet humus, därunder ett 0,2 m tj lager sandig humus med kalkbrukskorn och tegelkross. Därunder vidtog ett 0,1 m tj lager infiltrerad lera, ovan steril gul lera.

Schakt 3. Prästgårdsträdgården

Schaktet var beläget norr m boningshuset, marken sluttar mot norr.

0–10 m (meterangivelsen utgår från prästgårdens manbyggnad) fanns ett 0,8 m dj kulturlager, bestående av fet mellanmörk sandblandad humus, rikligt inslag av djurben, kalkstensflis. Vid nivå 0,4 m under markytan fanns antydning till lagerskilje, genom en lins med kalkbruk och kalkstensflis, därunder liknande fet humus med kalkstensflis och djurben. I området 0–14 m fanns en antydning till plåtå eller terrass i slutningen. Steril nivå sluttade dock jämnt, vilket får till följd att kulturlagertjockleken ökar i denna del.

Vid 12–14 m fanns en nedgrävning alternativt störning. Vid 16 m förändrades lagerbilden, med överst ett 0,4 m tj lager fet humus, därunder ett 0,3 m tj lager med grå sandig humus, med inblandning av kalkbrukskorn, hårdare konsistens. Från 20 m fanns ett märkligt fenomen, där den östra sektionen omfattade ett 0,8 m dj och homogent lager fet humus, medan den västra sektionen omfattade ett 0,4 m tj lager homogen fet humus, därunder fanns ett 0,3 m tj lager flammig sand. Hur detta kan tolkas är oklart, men visar på att stratigrafin i prästgårdsträdgården rymmer stor variation.

Från 24 m ökade kulturlagertjockleken till mer än 0,8 m dj. Från 27 m fanns ett 0,4 m tj humuslager, därunder ett kraftigt raseringslager, med kalkbruk, tegel och kalkstensflis.

Från 30 m fanns mycket rötter, hörande till trädraden strax innanför tomtgränsen, vilket gör det svårt att avgöra kulturlagrets karaktär. Vid 34–35 m påträffades rester av en *stengärdesgård* bestående av 0,3–0,4 m stora stenar. Denna syntes inte ovan mark i detta parti, men bör tolkas som tomtgräns.

Norr om tomtgränsen

Mellan 35–38 m från prästgården räknat, dvs direkt utanför tomtgränsen, fanns ett kraftigt raseringslager, med tegelpannor, kalkbruk etc, beläget i sluttning mot norr. Vid 40 m fanns överst ett 0,5 m tj lager med humus, därunder ett 0,5 m tjockt lager sandig och homogen humus.

Vid 42–44 m svänger schaktet mot öster, och fortsätter sedan parallellt med tomtgränsen. Schaktet är beläget mellan åker och tomtgräns. Vid 42–44 m fanns ett 0,9 m dj melerat lager, som tolkas som en naturlig svacka eller dike i terrängen, vilken tycks fortsätta i riktning mot NV.

Vid 45 m var stratigrafin fortsatt 0,9 m dj, med mot botten ett återkommande homogent lager med mörk sandig lerig humus. Detta 0,1–0,2 m tjocka lager återfanns på sträckan 47–57 m. I lagret fanns enstaka kantig (skärvig?) sten. Lagret liknade ett kulturlager, men var mycket homogent och beläget på lägsta parti, i slutningen mot NV.

Vid 60 m minskade kulturlagrets tjocklek, från 1 m dj till 0,7 m dj. Mellan 60–70 m återfanns samma mörka homogena lager mot den sterila botten, 0,7–0,8 m under markytan, med enstaka skärvig sten. Vid 70 m var steril botten belägen endast 0,6 m under markytan. Vid 72–80 m bestod stratigrafin av ett 0,1 m tjockt, ljust och flammigt lager mot botten, ca 0,5–0,6 m under markytan. Mellan 80–104 m kunde detta kulturlager konstateras på ca 0,3–0,5 m dj. Detta tunna kulturlager tolkades som en äldre odlingslager. Sträckan 108–120 m har kedjegrävts, med en bredd understigande 0,2 m vilket omöjliggjorde en kontroll. Mellan 120–132 m fanns endast ett 0,4–0,5 m dj plöjningsskikt.

Område 3 (dnr 422-3707-2005), omgestaltning av f d kompostanläggning i klostrets trädgård

Schakt 1, ca 6x3 m st, belägen i ytans norra del. Ytan var belägen 4–10 m öster om kyrkogårdsmurens östra kalkstensmur. I dess nordöstra del påträffades en murkonstruktion samt flera kulturlager. Gropen kom att utvidgas, med syfte att följa denna konstruktion en bit, för att kunna bättre bestämma dess funktion och beskaffenhet.

Murkonstruktionen hade en Ö-V sträckning, med en antydning till godsida mot söder. Muren bestod av minst två skift, underst ett knappt 0,1 m h skift och däröver 1–2 skift om 0,2 m höjd. Stenmaterialet bestod av gråsten, kalksten och enstaka tegel blandat. Stenarna var lagda i ett gulaktigt kalkbruk av äldre karaktär. Muren tycktes sluta i öster, med ett möjligt murhorn. Även väster om detta hittades rester efter en stenkonstruktion som möjligen kan ha utgjort en fortsättning.

Söder om murkonstruktionen hittades en samling kalkstenar. Dessa låg dock löst och antogs inte höra till konstruktionen. Schaktet grävdes söder om muren ner till steril nivå, och en profil ritades som täckte in både mur och kulturlager.

Lager 1. Recent matjord.

Lager 2. Sandig humus. Murkonstruktionen var belägen mellan lager 1 och 2.

Lager 3. Kalkstensflis, möjligen byggnationslager.

Lager 4. Sandig mylla, tolkad som ursprunglig marktopografi.

Några daterande fynd gjordes ej, förutom en liten skärva modernt planglas i lager 1, vilket understryker att detta lager är sentida.

Schakt 2, ca 4x2 m st, belägen i ytans SÖ del, invid fältstensmurens SÖ hörn. Stratigrafin bestod av ett 0,4 m tj matjordslager. Därunder hittades rester av en kalkstensläggning, bestående av 0,3–0,5 m stora råhuggna kalkstensplattor, lagda i ett 0,1 m tj sandlager. Liknande kalkstensplattor hittades även i undersökningsytans NÖ del och tolkas utgöra rester efter en sentida kalkstensbeläggning av ytan, sannolikt från 1900-talet.

Under detta fanns rester av ett tunt humuslager, därunder ett tunt lager kalkstensflis och därunder ett äldsta 0,2 m tj lager sandig humus. Efterföljande schaktning och trädplantering har antagits endast omfatta kulturlager ovan kalkstensläggning och någon vidare undersökning av detta schakt gjordes ej.

Schakt 3, belägen i undersökningsytans mellersta del, ca 3x2 m stor. Hela schaktet visade sig innehålla en 2 m djup grop fylld med recent avfall.

Schakt 4, ca 2x3 m st (Ö-V), belägen direkt invid kalkstensmuren. Schaktet upptogs för att studera kulturlagertjocklek, med tanke på fynden av konstruktioner och kulturlager i schakt 1. Det utgjordes av orörd stratigrafi, där lagren handrensades, varefter en profil ritades som omfattar såväl kyrkogårdsmuren i väster som en sektion mot norr.

Kalkstensmuren är synbarligen nyanlagd, men överensstämmer i sin sträckning i stort med den av Curman och Lundberg antagna äldsta kyrkogårdsmuren. Kalkstensmuren går idag i N-S riktning och gör en 90 graders vinkel mot väster. I schaktet framgick det tydligt att denna till synes nyanlagda mur vilade på en äldre föregångare. I sektionen mot väster framgår att muren endast någon decimeter under dåvarande markyta var anlagd på en äldre mur, bestående av 0,08–0,12 m höga skift av råhuggen kalksten. Denna mur var bevarad till ca 0,65 m höjd. De två nedersta skiften sköt ut någon halv decimeter mot öster och bildade på så sätt en liten mursula. Detta murparti var till sin karaktär av samma storlek och utförande som den överliggande nyare muren, men med en tydlig skillnad i stenmaterial, som tyder på att muren var betydligt äldre.

Nordsektionen visade på en orörd stratigrafisk sekvens:

- Lager 1. 0,5 m tj humuslager. Tolkas som sentida odling, 1900-tal?
- Lager 2. 0,1 m tj lager med bränt tegel, grus och sand. Tolkas som ett utjämningslager i form av bränt material, sannolikt sentida.
- Lager 3. 0,1 m tj lager ren humus, tolkas som ett tunt odlingslager.
- Lager 4. Humuslager, inblandning av kalkbruk, kalkstensflis, tolkas som aktivitetslager.
- Lager 5. Tunt lager med kalkbruk och kalkstensflis, tolkas som byggnationslager.
- Lager 6. 0,25 m tj lager med sandig ren humus, tolkas som ursprunglig marktopografi.

Någon tydlig nedgrävning för muren kunde inte konstateras, men stratigrafin tolkas som att muren grävts ner genom lager 6, med lager 5 som ett byggnationslager. Lager 4 kan ha med någon aktivitet på platsen att göra, medan lager 4 kan tolkas som ett rent odlingslager. Det bör noteras att det eventuella odlingslagret 4 är mycket tunt och stödjer knappast uppgifterna om någon mer vidlyftig trädgårdsverksamhet.

Den efterföljande nedschaktningen över ytan kom att endast omfatta det översta humuslagret.